

УДК 323.

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНІ ТОВАРИСТВА ЯК ФОРМА ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРЕДСТАВНИЦТВА ІНТЕРЕСІВ ЕТНІЧНИХ ГРОМАД

Лариса Лойко

*Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
вул. Пирогова, 9, Київ-30, 01601, Україна*

Розглянуто етапи становлення та організаційного оформлення національно-культурних товариств, з'ясовано характерні риси їхнього сучасного розвитку і функції, які вони виконують у суспільстві: агрегування етнокультурних і загальнодержавних цінностей та інтересів, забезпечення у суспільстві етнокультурного діалогу, формування міжетнічної толерантності, виховання у громадян України почуття патріотизму, національної гідності та "культури миру".

Ключові слова: етнічні групи населення, національно-культурні товариства, етнокультурне відродження, міжетнічна толерантність.

Україна є державою з поліетнічною структурою населення. Це зумовлено низкою історичних, етнокультурних, економічних та геополітичних чинників. Згідно з офіційним повідомленням Державного комітету статистики про кількість та склад населення за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року, в країні проживає 48 млн. 457 тис. осіб, представники 130 національностей і народностей. Найчисельнішими етнонаціональними групами населення є росіяни, білоруси, молдаване, кримські татари, болгары, угорці, румуни, поляки, євреї, вірмени, греки, татари, цигани, азербайджанці, грузини, німці, гагаузи. Питома частка неетнічних українців у загальній кількості населення становить 21,9 % [1].

Подальша побудова мирного поліетнічного суспільства потребує комплексного наукового дослідження поєднання процесу етнічної самоідентифікації і формування сучасної нації у розумінні її як громадянського співтовариства. Значне місце у цьому процесі посідають громадські національно-культурні організації.

Аналізуючи дослідження і публікації, у яких започатковано розв'язання даної проблеми, можна стверджувати, що національно-культурні товариства України досі ще не стали предметом окремого дослідження. Взагалі ж дослідження вітчизняних етнологів можна згрупувати за такими напрямками: теоретико-методологічні та правові засади етнонаціональної політики України, правове становище національних меншин в Україні, історіографія. Цілком природно, що в цих дослідженнях автори приділяють увагу і такому феномену, як національно-культурні товариства, але тільки в межах і контексті свого предмета дослідження [2].

Мета нашої праці є відтворити головні етапи становлення й діяльності національно-культурних товариств, починаючи з кінця 80-х років минулого сторіччя,

коли за умов руйнації системи радянської ідентичності в українському суспільстві розпочався активний процес консолідації за національною (етнічною) ознакою.

Аналіз причин, які спонукали тоді людей створювати національно-культурні товариства (НКТ), дає змогу визначити й головні напрями їхньої діяльності в перші роки. Як з'ясували, такими причинами стали: захист прав та інтересів представників національних груп, реалізація культурних потреб, залучення підростаючого покоління до національної мови та культури, можливість спілкування із представниками своєї національної групи [3]. Одними із перших НКТ створили представники єврейської, польської, грецької, караїмської, російської громад Києва, Львова, Одеси, Сімферополя, Донецька, Харкова, Ужгорода.

Етапними з погляду зростання НКТ не лише кількісно, а й підвищення рівня їхнього авторитету в суспільстві стали перші роки після проголошення незалежності України. На підтвердження цього можна навести такі дані: восени 1990 р. в країні було 87 НКТ, а через рік їхня кількість подвоїлась [4]. Розпочався процес легітимізації національно-культурного руху: проведення установчих зібрань, затвердження програм і положень, статутів, організаційне будівництво, реєстрація Міністерством юстиції України. На той час всеукраїнського статусу набули 12 НКТ. Вирішальним фактором, який сприяв цьому, стало ухвалення у 1991 році Декларації прав національностей України і Закону України "Про національні меншини в Україні" 1992 р., створення у 1993 р. на базі Комітету у справах національностей при Кабінеті Міністрів України Міністерства України у справах національностей і міграції – центрального державного органу виконавчої влади, який відповідає за реалізацію етнополітики держави [5].

На перших етапах діяльності національно-культурні товариства як у центрі, так і в регіонах активно включилися у процес відновлення мовно-культурної мозаїки багатонаціональної України, працювали над вирішенням завдань збереження етнічної самосвідомості, поверненням громадам культових споруд, їхньою реставрацією, будівництвом нових храмів, відкриттям національних шкіл, створення радіо та телепрограм, присвячених життю етнічних громад, історії етносів на українських землях, їх національним традиціям, заснуванням силами національно-культурних товариств або за їхньою ініціативою аматорських і професійних творчих колективів, проведенню різних культурних заходів – фестивалів, святкувань національних дат тощо. В результаті цієї діяльності, співпраці з органами державної влади, місцевого самоврядування в країні було створено 227 театрів та театральних труп, 338 танцювальних колективів, 343 хороших колективи, 258 музичних ансамблів [6]. Стали традиційними, з широким колом учасників і культурно-мистецькі акції: Форум національних культур "Всі ми діти твої, Україно", Міжнародний циганський фестиваль "Акмала", фестиваль єврейської культури "Шолом, Україно", всеукраїнський фестиваль чехів "Чеська бесіда", обласні фестивалі національних культур, такі як "В сім'ї вольній, новій" – на Харківщині, "Ми – українські" – в Запоріжжі, "Мелодії солених озер" – на Закарпатті [7]. У середині 90-их років низка етнічних громад – азербайджанська, єврейська, болгарська, вірменська, польська, румунська, кримсько-татарська, грецька – заснували свої друковані періодичні видання: "Голос Азербайджану", "Єврейські вісті", "Роден край", "Дзеннік Кійовскі", "Конкордія", "Голос Криму", "Елліни України".

Наступним етапом у становленні й розвитку національно-культурних товариств можна вважати кінець 90-х років ХХ–перші роки ХХІ сторіччя. Розглянемо його характерні риси.

Передусім намітилася тенденція відцентровості й роздробленості національно-культурних товариств. Діяльність національно-культурних товариств у центрі почала дедалі більше набувати формально-представницького характеру, збільшилась кількість національно-культурних товариств, у тому числі таких, що претендують на репрезентування однієї й тієї ж етнічної групи. Наприклад, станом на 2001 р. із 33 громадських національно-культурних організацій з всеукраїнським статусом було чотири єврейські, чотири російські, три німецькі, дві польські. Між ними склалися досить суперечливі стосунки. Ситуацію ускладнювала часта реорганізація у структурі центральних органів виконавчої влади, зміна їхнього керівництва. Було ліквідовано Міністерство України у справах національностей і міграції й утворено Державний комітет України у справах національностей та міграції, який 1999 р. реорганізовано у Державний департамент України в складі Міністерства юстиції України. Організаційні ресурси створеного департаменту не відповідали обсягу завдань, які тоді потребували вирішення. Крім того, частина функцій була передана іншим міністерствам і відомствам, що ставало бюрократичною перешкодою у діяльності національно-культурних товариств. Дослідження, які виконано у той час, фіксували низький рівень задоволення потреб етнічних громад завдяки діяльності НКТ. Наприклад, у Харкові результати дослідження виявили, що тільки 46% із опитуваних (загальна кількість – 800) лише частково задоволені діяльністю НКТ, а 22% – зовсім не задоволені. Зокрема, респонденти зазначали, що вся робота передусім спрямована на задоволення потреб вузького кола керівництва організацій, не відчувається допомоги з боку працівників владних структур на місцях, фінансування діяльності НКТ є недостатнім, безсистемним, нема чітко визначених критеріїв фінансування НКТ [8].

З огляду на необхідність подолання ізолюваності, потребу в інтеграції зусиль і координації діяльності у вирішенні спільних проблем актуальною стала ідея створення об'єднань організацій, які представляють різні етнонаціональні групи. Наприклад, у 1999 р. Конфедерація національних товариств Західної України із центром у Львові об'єднала 49 організацій, [9] на Харківщині була створена Асоціація національно-культурних об'єднань України, яка невдовзі стала одним із найпотужніших об'єднань зі своїми регіональними представництвами і друкованим органом – газетою “Моя Батьківщина. Моя Родина”.

Ще однією характерною рисою етапу, який охоплює кінець ХХ–перші роки ХХІ ст., для НКТ стала їхня ширша й активніша участь у вирішенні загальнодержавних проблем, утвердження партнера держави у розробці та реалізації етнонаціональної політики. Це підтверджують дані анкетування керівників НКТ, проведеного нами під час роботи Всеукраїнської наради 17 грудня 2002 р. В анкетному опитуванні брало участь 430 керівників НКТ або їхніх заступників [10]. На запитання: “Які проблеми, на Вашу думку, у сфері міжнаціональних відносин є найбільш гострими і потребують першочергової уваги”, дали такі відповіді: вирішення проблем депортованих за часів існування Радянського Союзу народів, визнання історико-культурних надбань етнічних спільнот загальнонаціональними ціннос-

тями, правове забезпечення національно-культурної автономії, запровадження механізмів протидії будь-яким проявам ксенофобії, антисемітизму, дискримінації за національною ознакою.

Характерною рисою діяльності НТК України і передусім, таких численних за складом організацій, як Асоціація національно-культурних об'єднань України (президент народний депутат України О. Б. Фельдман), Конгрес національних громад України (виконавчий віце-президент Й. С. Зісельс), Асоціація "За міжнаціональний мир і злагоду в Україні" (голова Г. П. Куценко), є формування толерантності в міжнаціональних відносинах, особливо в галузях освіти та інформації, розробка та реалізація спеціальних цільових програм. Наприклад: організація літніх таборів толерантності для дітей та юнацтва, проведення всеукраїнських уроків толерантності в навчальних закладах усіх рівнів, круглих столів, семінарів, присвячених проблемам журналістської етики у висвітленні цієї делікатної теми, підготовка та надання пропозицій в органи державної влади щодо вдосконалення нормативно-правової бази регулювання міжетнічних відносин та забезпечення прав національних меншин. Результати перепису населення 2001 р. відображають підвищення актуальності роботи НТК у цьому напрямі (див. табл.)

Формування в багатонаціональному українському суспільстві почуття взаємоповаги між представниками різних етнічних груп тісно пов'язане з проблемами стимулювання інтересу до їхнього спільного минулого. Саме тому НКТ запроваджують Всеукраїнські конкурси серед учнівської та студентської молоді, започатковують радіо- і телепрограми, присвячені особливостям культури, народних традицій, віросповідань, розповідають про представників різних національностей, які зробили вагомий внесок в ім'я України. Однією із проблем, до вирішення якої долучаються НКТ, є вивчення молоддю історії України. Як зазначає більшість фахівців, в навчальних програмах практично немає матеріалів, присвячених історії народів, тобто молодь вивчає не історію України, а історію етнічних українців. Як свідчать узагальнені матеріали згаданого вище анкетування, НКТ Харківщини, Донеччини, Закарпаття, Запоріжжя, Автономної Республіки Крим ініціювали створення етнографічних музеїв і окремих залів в історичних музеях. Асоціація національно-культурних об'єднань України, її регіональні представництва разом з фахівцями-істориками проводять роботу зі збирання матеріалів, що будуть покладені в основу спецкурсів для студентів-гуманітаріїв.

Етнокультурна сфера життя української нації тісно пов'язана із релігійно-конфесійною. За даними Державного комітету України у справах релігій, у країні діє 16,5 тис. релігійних громад, 67 конфесій, напрямів і сект. Збільшується кількість мусульманських громад, діють 70 іудаїстських громад. Зважаючи на делікатність сфери духовного життя, негативний вплив відомих міжнародних подій, НКТ проводять інформаційно-просвітницьку роботу разом з релігійними організаціями: тематичні семінари, зустрічі з духовними лідерами релігійних громад, участь у проведенні релігійних свят представників різних конфесій.

Національність	Кількість осіб за переписом		Збільшення (у скільки разів)
	1989 рік	2001 рік	
Румуни	134825	150989	1,1
Татари кримські	46807	248193	5,3
Азербайджанці	36961	45176	1,2
Грузини	23540	34199	1,4
Корейці	8669	12711	1,5
Туркмени	3399	3709	1,1
Ассирійці	2759	3143	1,1
Чеченці	1844	2877	1,6
Араби	1240	6575	5,3
Абхази	990	1458	1,5
Буряти	729	965	1,3
Китайці	679	2213	3,3
В'єтнамці	472	3850	8,2
Афганці	360	1008	2,8
Турки	262	8844	33,8
Курди	238	2088	8,7
Американці	11	709	64,4

Отже, національно-культурні товариства за 12 років новітньої історії України пройшли шлях від організацій, головним призначенням яких була консолідація за етнонаціональною ознакою, до реальних суб'єктів процесу формування української політичної нації.

1. Моя Батьківщина. Моя Родина. 2003. № 2 (87). С. 2.
2. Этничность на постсоветском пространстве: роль в обществе и перспективы. Материалы конференции. К., 1997. С.110; Етнонаціональні процеси в Україні: історія та сучасність/ О. Б. Беренштейн, Н. А. Зіневич, В. Т. Зінич та ін. / За ред. В. І. Наулка. К., 2001. С. 424; Рафальський О. О. Національні меншини України у XX столітті: Історіографічний нарис. К., 2000. С. 447; Наукові записки / Збірник. Сер. Політологія і етнологія. Вип. 15. К., 2001. С. 294.
3. Состояние и тенденции развития межнациональных отношений в городе Харькове (по результатам социологического исследования, апрель-май 2000 года) // Архів лабораторії соціологічних досліджень Харківського національного

- університету імені В. Н. Каразіна (Автор статті брав участь у проведенні соціологічних досліджень). С. 66–67.
4. Національні меншини України у ХХ столітті: політико-правовий аспект. К., 2000. С. 307.
 5. Етнополітика в Україні. Документи та матеріали / Під ред. В. Євтуха К., 1998. С.15.
 6. Міжнаціональні відносини та задоволення етнокультурних потреб національних меншин в Україні. Державний комітет у справах національностей та міграції. Бюро інформації Ради Європи в Україні. К., 2002. С. 20.
 7. Київ: національно-культурні товариства та земляцтва: Довідник. К., 2000. С.104
 8. Состояние и тенденции развития межнациональных отношений в городе Харькове // Архів лабораторії соціологічних досліджень Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (по результатам социологического исследования, апрель-май 2000 года). С. 67–68.
 9. Національні меншини України у ХХ столітті: політико-правовий аспект. К., 2000. С. 316–317.
 10. Вісник Держкомнацміграції України. К., 2002. № 4. С. 40.
 11. Моя Батьківщина. Моя Родина, 2002. № 2 (75). С. 3.

NATIONAL-&-CULTURAL SOCIETIES AS FORM OF ORGANIZATION AND REPRESENTATION OF INTERESTS FOR ETHNIC COMMUNITIES

Laryssa Loyko

*Dragomanova M. P. National pedagogical university,
Pirogova St., 9, Kiev – 30, 01601, Ukraine*

National-&-cultural societies in Ukraine are integral parts of social and cultural life in Ukrainian community, in times of its newest history. They have come from small ethnic groupings to real figures in ethnic national politics of the government during the late part of the eighties in the 20th century up to beginning of the 21st century. Nowadays, the national-&-cultural societies are a form of national-&-cultural autonomy; they play a big role in dual self-identification of the Ukrainians.

Key words: national-&-cultural societies (organizations) NCS(O), population ethnical groups, interethnic tolerance, ethnic cultural rebirth.

Стаття надійшла до редколегії 15. 09. 2003

Прийнята до друку 20. 09. 2003